

AİLEDE MERHAMET¹

Prof.Dr. Mehmet Zeki AYDIN²

20. yüzyıldaki gelişmeler, bilimsel gelişmeler, yeni buluşlar, yeni ideolojik ve felsefi anlayışlar, toplumları ve bireyleri etkilemiş, değişikliklere uğratmıştır. Değişmeler, hayatımızda maddî refahımızı yükseltmekte, ancak insanı insan yapan ahlaki değerler ve davranışlar azalmakta, sevgisizlik ve merhametsizlik artmaktadır. Âdetâ bir yanı kurulurken, diğer yanı yıkılan bir dünyada yaşıyoruz.

Günümüz dünyasında, maddî imkânların çoğalmasına rağmen, insanî değerlerin azaldığı görülmektedir. Son yıllarda, cinâyet, şiddet, tecavüz, hırsızlık suçlarının arttığını görüyoruz. Bütün bunlar bize, "Acaba insanlarda merhamet duygusu mu azalıyor?" sorusunu sordurmaktadır.

Şiddet, öfke, saldırganlık, haksızlık, zulüm gibi insanı yok eden davranışları engelleyecek, ilişkilerimizin temelini sevgi ve yardımlaşmayı koyacak duygulardan biri de merhamet duygusudur.

Merhamet Nedir?

Merhamet, insanı kendine ve kendinin dışındakilere iyilik ve yardım etmeye yönlendiren acıma duygusudur. Merhamet sıradan bir acıma duygusu değildir. Merhametten, bütün yaratılmışlara sevgi ve şefkatle yaklaşma, onları kötülükten ve zulümden koruma ve kurtarma, yardım etme, bağışta bulunma, affetme gibi güzel huy ve davranışlar ortaya çıkar.

Merhamet, sevgi, saygı, sabır, doğruluk vb. gibi yaşanarak öğrenilen erdemlerdendir. Merhamet duygusu, ancak sevginin, saygının, şefkatin, hoşgörünün, yardımlaşmanın, yaşanıldığı eğitim ortamlarında gelişebilir. Yani baskı, korku, kin, tehdit, nefret, oç alma gibi duyguların hâkim olduğu ortamlardan merhametli insan yetişmesi zordur. Sevgi sevgiyi, korku korkuyu, merhamet merhameti doğurur.

Merhamet insanın, temel insanî duygularından biridir. Bu duyguya sahip olmayan bir insan her türlü felakete sebep olabilir. Bu durumda merhamet duygusunun, insanlığı hatırlatan sıfatların önemlilerinden olduğunu söyleyebiliriz. Rahmet ve şefkat duygusundan yoksun bulunan kalbin sahibi, kaba, katı, acımasız bir insan olur. Bu kötü vasıflardan ise zulüm ve adaletsizlik, bunlardan da huzursuzluk doğar.

Bildiğimiz gibi Allah, Rahman ve Rahîm'dir. İnsanlarda ve bütün canlılarda bulunan acıma ve merhamet duygusu da Allah'ın Rahman sıfatından gelmektedir. Efendimiz şöyle ifade

¹ Bu yazı "Ailede Merhamet", **Somuncu Baba**, Malatya Ocak 2011, sayı:123, ss.34-38'de yayımlanmıştır.

² www.mehmetzekiaydin.com Email: mehmetzekiaydin@gmail.com

buyurmuştur: "Şüphesiz acıma, merhamet duygusu Rahman'dan bir cüzdür."³ Yine meşhur bir hadis-i kudside, Rabbimiz, "Şüphesiz rahmetim gazabımdan öne geçmiştir."⁴ buyurur.

Kalbinde merhamet duygusu taşıyan bir insan, içinde ilâhî bir cevher taşıyor demektir. Merhameti olmayan kişi, bu ilâhî nimetten nasipsiz kalmıştır. Hz. Peygamber'in çocukları sevip okşamasına hayret eden ve on çocuğundan hiçbirini öpmediğini övünerek söyleyen bedeviye, "Şâyet Allah senin kalbinden merhameti söküp almışsa, ben sana ne yapabilirim? Merhamet etmeyene merhamet edilmez."⁵ buyurması da bunu gösterir. Yine Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Siz yeryüzündekilere merhametli olun ki, göktekiler de size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahman'dan bir bağıdır. Kim onu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar. Kim onu koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır."⁶

Merhamet, ağlamayı, affetmeyi, el uzatmayı, feda etmeyi öğreten bir duygudur. Allah'ın yarattıklarından hiç birine zulmü revâ görmeyip ve içlerindeki acizlerin zayıf hallerine acıyıp imdat ve yardımlarına koşmaktır. Bu durumda merhamet, "yüksek derecede bir şefkat" adını alır. Merhamet insanı hayvanlara bile şiddetten uzak, yumuşak bir şekilde davranmaya teşvik eder.

Merhamet, ahlaki erdemlerin en büyüklerindedir. Fakat nezâketle yapılmayınca tadı kalmaz ve merhamet olunan kişiyi hoşnut etmez. Çünkü merhametin insandaki yeri kalptir, gönüldür. Gönülden gelen bir şeyde ise katlanma ve zorlanmanın olması söz konusu değildir. Merhamet, insana mağlup olan hasmın hata ve kusurunu af ve düşmanları dost ettirir.

Merhamet en büyük güçtür; şiddet ise aslında güç gibi görünse de güçsüzlük göstergesidir. O halde baskı, korku, tehdit, kin, nefret, öç alma gibi duygular yerine; sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet vb. olumlu duyguları çocuklarımıza ve gençlerimize öğretmeliyiz.

Çocuğun, sağlıklı bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimi, sevgi dolu, sıcak bir ortamda yetişmesine bağlıdır. Böyle bir ortamı sağlayan ilk ve temel topluluk kuşkusuz ailedir. Merhamet duygusunun kazanılmasında da ailenin etkisi kaçınılmazdır. Kur'an, merhametin ailede eşler arasından başlayarak, çocuklar ve komşular şeklinde dışa doğru bir açılımla devam etmesi gerektiğine dikkatlerimizi çekmektedir: "*Allah'a kulluk edin ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Ana babanıza, akrabalarınıza, yetimlere ve muhtaçlara, yakın komşuya, uzak*

³ Buhârî, Edeb 13; Tirmizî, Birr 16.

⁴ Buhârî, Tevhîd 15, 22; Müslim, Tevbe 14-16.

⁵ Buhârî, Edeb 18.

⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 4941; Tirmizî, Birr 16.

komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolda kalmışa ve emriniz altında bulunanlara iyilik yapın."⁷ şeklindeki âyetin bu noktaya işaret ettiğini ifade edebiliriz. Bu âyette yer alan ihsan-iyilik emrini yerine getirmek için öncelikle merhamet sahibi olmak gerekmektedir. Çünkü merhametin olmadığı yerde gönülden, samimî iyilik ve ihsanın olabilmesi mümkün değildir. Bu âyete göre, ihsan ve iyilik yapılması istenenler, yakın aile üyelerinden başlayacak iyi ve güzel bir yaklaşım, genişleyerek toplumun bütün katmanlarına ulaşacaktır.

Aile Ortamında Merhamet

Canlılar âleminde ebeveynine en fazla ihtiyaç duyan varlığın insan olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ailenin, insan varlığının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan doğal bir kurum olduğu söylenebilir. Nitekim insanlar arasında ikili ilişkilerin başladığı ilk mekânın aile ortamı olduğunu başta eğitimciler olmak üzere hemen herkes kabul etmektedir. Aile ortamı, bireyin ebeveyn, kardeş, dede ve nine ilişkileri doğrultusunda sosyal davranışlar sergilemeye başladığı ilk mekândır. Bu noktadan hareketle, kişiyi bireysellikten kurtarıp, ikili ilişkiler dünyasına geçmesini sağlayan aile ortamının, merhamet duygusunu öğretmek açısından önemi açıktır.

Eşler Arasında Merhamet

Ailede asıl olması gereken, sevgi ve saygıya dayalı bir birlikteliğin kurulmasıdır. Bunu merhametin tamamladığını söyleyebiliriz. Sevgi ve saygının azaldığı ve doğal sınırların aşıldığı durumlarda aile içerisinde bile çok ağır sorunlar yaşanabilmektedir. Aile bireyleri arasındaki sorunların, zaman zaman düşmanlık derecesine kadar varabildiğini görüyoruz. Nitekim Kur'an, "*Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz (ve onları hoş görürseniz), bilin ki, Allah çok bağışlayan ve çok merhametlidir.*"⁸ meâlindeki âyetle böyle bir aileye dikkat çekmektedir.

Aile düzeninin bozulmaması, sağlıklı bir şekilde yürümesi için eşlere çok önemli görevler düştüğü bilinen bir gerçektir. Toplum düzeninin aileden başlaması nedeniyle, aile içi ilişkiler, karşılıklı anlayış ve merhamet çerçevesinde yürütülmelidir. Bu nedenle, "*Ey iman edenler! Hanımlarınıza onların arzusu hilafına (baskı yaparak) mirasçı olma(ya çalışma)nız helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmadıkça, vermiş olduğunuz herhangi bir şeyi geri almak amacıyla onlara baskı yapmayın. Hanımlarınızla güzel bir şekilde geçinin, çünkü onlardan hoşlanmıyor olsanız bile, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyi, Allah büyük bir hayra vesile*

⁷ 4/Nisâ, 36.

⁸ 64/Teğâbûn, 14.

kılmış olabilir."⁹ mealindeki âyetin son kısmında yer alan, "*Hanımlarınızla güzel bir şekilde geçinin, çünkü onlardan hoşlanmıyor olsanız bile, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyi, Allah büyük bir hayra vesile kılmış olabilir.*" bölümünün, kurulu bir aile düzeninin basit sebepler nedeniyle yıkılmaması için gereken gayretin gösterilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bu âyet, her iki tarafın farklı psikolojik yapıda olabilecekleri ve zaman zaman birbirinin hoşlanmadıkları şeyleri yapabileceklerini, ancak merhametten ayrılmamaları gerektiğini bildirmektedir. Taraflar merhametle davrandıkları müddetçe hoşlanılmayan yönler, zamanla diğer güzelliklerle örtülebilecektir. Bu nedenle kendi istek ve anlayışlarımızın ötesinde muhataptaki diğer güzellikleri fark edip, merhametle yaklaşmak gerekir. Önemli olan hoş gitmeyen davranışa, hoş gitmeyen davranışla karşılık vermek değil, hayırla, güzellikle, merhametle yaklaşımdır. Nitekim bu tür yaklaşımlar, Allah'ın eşler arasında bir güzellik ve hayır yaratmasına vesile olacaktır. Merhamet çevresinde keşfedilebilecek güzellikler, eşler arasındaki sevginin yeniden canlanmasına ve sevgi de onları mutluluğa götürecektir.

Kadın ve erkeğin, yaratılması ve birbirine eşler olmasının nedenini anlatan şu âyet eşleri merhametli olmaya davet etmektedir: "*O'nun işaretlerinden biri de size kendi cinsinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhameti yerleştirmesidir.*"¹⁰ Eşler arasındaki ilişkide Allah, zulüm ve haksızlığa göz yumulmasına razı olmaz. Nitekim herhangi bir anlaşmazlık sonucunda eşler arasında boşanma kararı alınmışsa bile bunun, her iki tarafın rızasıyla adalet ölçüleri içerisinde olması gerektiği bildirilmektedir.¹¹

Çocuklara Karşı Merhamet

İnsanlar için çocuğun sevimli kılındığını¹² ve onların dünyanın süsü¹³ olduğunu ifade eden Kur'an, aynı zamanda bir sınav vesilesi olduğunu da beyan etmektedir.¹⁴ Kur'an'ın, dünya süsü, sevimli bir varlık ve aynı zamanda bir sınav olarak tanımladığı çocuklarda, her zaman bu özelliklerin bulunmasının istendiğini ifade edebiliriz.

Allah'ın (c.c) ana babaların kalbine koyduğu dikkat çekici duygulardan biri de evlâda karşı sevgi ve şefkat duygusudur. Bu, çocuk eğitiminde son derece önemli bir duygudur. Çocukların kahrını çekmek ve onları yetiştirmek ancak sevgi ve merhametle mümkündür.

⁹ 4/Nisâ, 19.

¹⁰ 30/Rûm, 21.

¹¹ 2/Bakara, 231.

¹² 3/Âl-i İmrân, 14.

¹³ 18/Kehf, 28.

¹⁴ 8/Enfâl, 28, 64/Teğâbûn, 15.

Çocukların ahlak gelişiminde sevgi ve merhamete dayanan ilişkilerin önemi açıktır. Sevgi ve şefkat gören çocuğun özgüven duygusu daha kolay gelişecek ve iyilik kavramı onun zihin dünyasında yeterince yerini bulacaktır. Çünkü şefkat sahibi anne baba, çocuk için sevgi objesi haline gelmekte ve çocuk onları memnun etmek için kendi çevresine de olumlu yaklaşmaktadır. Ayrıca ailesiyle özdeşleşme süreci içinde anne babanın özelliklerini kendinde toplayarak, onlar olmadığı zaman bile çevresine saygı göstermektedir.

Eğitim sırasında şefkatle, yumuşak bir ifadeyle, sevgi ve güvenle çocuğa yaklaşım eğiticiye de çocuğa da rahatlık kazandırır. Tam tersi bir durumda, yani baskı, dayak, şiddet, korkutma gibi cezalandırıcı davranışlarla ise, sevgi ve güven ortamı zedelenir veya yok olabilir. Bu davranışlar geçici bir süre çözüm olsa da kalıcı davranış değişikliklerine yol açabilir. Çocuğun zamanla eğiticisine (anne baba yahut öğretmenine vs...) kin duymasına, öfke beslemesine sebep olabilir. Çocuğun bu yaklaşımı, karşısındaki insanın kendi hakkında iyi şeyler düşünmediği, iyi duygular beslemediği anlayışına sürükler. Böyle bir kişinin kendisini cezalandırmasını kabullenemez. Çocuk niçin cezalandırıldığını bilmeli ve davranışlarını ona göre kontrol etmelidir.

"Merhamet, sevgi, saygı, sabır, doğruluk vb. gibi yaşanarak öğrenilen duygulardandır. Merhamet duygusu, ancak sevginin, saygının, şefkatin, hoşgörünün, yardımlaşmanın, yaşandığı eğitim ortamlarında gelişebilir. Yani baskı, korku, kin, tehdit, nefret, öç alma gibi duyguların hâkim olduğu ortamlardan merhametli insan yetişmesi zordur. Sevgi sevgiyi, korku korkuyu, merhamet merhameti doğurur. "Merhamet konusu, çocuk eğitiminde sadece çocuk ile anne baba arasında düşünülmemelidir. Bunun yanında anne babanın ve varsa diğer aile bireylerinin aralarındaki ilişkinin bu duygu üzerine kurulmuş olması gerekmektedir. Çocuk, sevgi, şefkat ve merhamet ortamında büyümelidir.